

Hüseyin AKSOY, *Destan Dünyasında Kadın Kırgız Destanlarında Kadın Tipleri*. Konya: Kömen Yayınları, 2020, ISBN: 9786052074596, 424 sayfa.

Emine VARIŞOĞLU SARP KAYA*

Kırgız destanlarındaki kadın karakterlerin tipolojisi üzerine şekillenen *Destan Dünyasında Kadın Kırgız Destanlarında Kadın Tipleri* (2020) isimli bu kitap, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Aksoy tarafından kaleme alınmıştır. Aksoy, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilim Dalı öğretim üyesidir ve ismi anılan bu kitap Aksoy'un *Kırgız Destanlarında Kadın Tipleri* isimli doktora tezinin gözden geçirilip düzenlenmiş hâlidir.

Bu kitap, genellikle erkek kahramanlar üzerine şekillenen destancılık geleneğinde kadın karakterlerin etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kitap; “Giriş”, “Kırgız Destanlarında Olumlu Kadın Tipleri”, “Kırgız Destanlarında Olumsuz Kadın Tipleri”, “Kırgız Destanlarındaki Kadın Tipleri Hakkında Tespitler ve Tahliller” başlıklı üç ana bölüm ve “Sonuç” bölümünden oluşmaktadır.

“Giriş” bölümü “Destan Türü ve Kırgız Destancılık Geleneği” ve “Tipoloji Çalışmalarında Kavramlar ve Tip Tasnifleri” olarak iki bölüme ayrılmıştır. “Destan Türü ve Kırgız Destancılık Geleneği” bölümünde, Kitab-ı Dedem Korkud’un mukaddimesinde yer alan “Karılar dört türdür.” tespiti, yazarın “Acaba destan dünyasında kaç farklı türde kadın vardır?” sorusunu sormasını sağlamıştır. Aksoy’un bu çalışması metin merkezli bir çalışmadır ve yapısalci yöntem kullanılmıştır. Bu çalışmanın kapsamı Türkiye Türkçesine aktarılmış ve başkahramanları kadın veya erkek olan 20 Kırgız destanıdır. Bunlar “Boston”, “Canil Mirza”, “Canış Bayış”, “Coodarbeşim”, “Er Eşim”, “Er Soltonoy”, “Er Töş-tük”, “Eşimkul menen Zuura”, “Kız Dariyka”, “Kız Saykal”, “Kococaş”, “Kozuke Bayan”, “Kurmanbek”, “Manas”, “Mendirman”, “Munduk-Zarlık”, “Semetey”, “Seyitbek”, “Seytek”, “Şırdakbek” destanlarıdır. Farklı türlerde olan bu destanları yapısalci yöntem ile inceleyen Aksoy, ilk olarak destanlarda 126 kadın karakter belirlemiş, ardından bu kadın karakterler arasındaki tipolojik benzerlikleri ortaya koyarak karakterleri sınıflandırmıştır. Yazar, çalışması boyunca “kahramanlık konulu anlatımlar” içerisinde yer alan destanlarda “Destan kahramanı kimdir?”, “Kahraman erkek olmak zorunda mıdır?”, “Kahramanlar insan olmak zorunda mıdır?”, “Kahramanın savaşması bir zorunluluk mudur?”, “Genel kabul gören kahramanca bir davranış kodu var mıdır?” gibi sorulara cevap vermeyi amaçlamıştır. Terim tartışmalarına son vermek için öncelikli olarak “destan türü” ve “destan” tanımlarına yer vermiş, akabinde Kırgız sözlü geleneğinde destan türünü tanımlamak için kullanılan “comok”, “epos” ve “dastan” terimlerini açıklamıştır. Araştırmacı, Kırgız destancılık geleneğiyle ilgili destan tasnifleri, destancılık geleneği, destan anlatıcıları, dinleyicileri ve destanı anlatma zamanı ve mekânı gibi konulara da değinmiştir. Aksoy, Kırgız destanlarının anlatıcı, dinleyici ve icra ortamı üzerine yaptığı incelemede bu destanların bağlamının erkek ağırlıklı olmasından hareketle “Neden -erkek karakterlere göre- kadın karakter daha az?” sorusunun cevabını verebilmiştir.

Yazar, “Giriş” bölümünün “Tipoloji Çalışmalarında Kavramlar ve Tip Tasnifleri” adlı ikinci başlığında “tip”, “karakter”, “kahraman” ve “başkahraman” terimlerini açıkla-

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Halk Bilimi ABD Yüksek Lisans Mezunlu, e.varisoglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3934-6933.

miş, başkahraman ve kahraman terimleri arasındaki anlam karmaşasını gidermek amacıyla destandaki kişi kadrosunda yer alan kişileri “karakter” olarak adlandıracağını açıklamıştır. Bu açıklama Türk halk bilimi alanında yapılacak diğer çalışmalarda da kullanılabilir, terimler arası karmaşayı giderebilecek bir kullanımdır. Bu inceleme ve tespitlerin ardından yazar, çeşitli araştırmacılar tarafından daha önce yapılmış çalışmalara yer vererek bu çalışmalarda kadın tiplerinin ne şekilde ele alındığını belirtmiştir. Aksoy’un bunu yapmasındaki amacı kendi çalışmasında yer verdiği tiplerin önceki çalışmalardan farklarını ortaya koymaktır. Bu çalışmada yazar, yapısalcı yöntem kullanarak incelediği metinleri parçalayıp her bir parçayı ayrı ayrı değerlendirerek bütüne ulaşmayı hedeflemiştir. Kırgız destanlarındaki olumlu ve olumsuz kadın karakterleri ve bunların tipolojik olarak benzerliklerini belirlemiş olan yazar, bu benzerlikler ışığında 126 kadın karakterin destanlardaki eylemlerini 74 maddelik bir liste hâlinde vermiştir. Bu sayede olumlu ve olumsuz eylemlerde bulunan kadınlar tespit edilmiş ve kadın tipleri belirlenmiştir. Aksoy, olumlu kadın tipi olarak; alp, ideal eş, ideal anne, âşık, bahşı/şifacı, büyücü, kurtarıcı, masum düşman, cariyeye, sütanne, kırk kız, yenge; olumsuz kadın tipi olarak, düşman, hain, hilekâr, haris, kötü eş, boşboğaz, zalim ebeveyn tiplerini belirlemiştir. Bu tiplerin belirlenmesinin ardından, tip listesi ile eylem listesi karşılaştırılmış ve tiplerin hangi eylemleri gerçekleştirdiği belirlenip tasnif edilmiştir. Bu da destan karakterlerinin hangi tipin temsilcisi olduğunun belirlenmesini sağlamıştır.

Yazar, “Kırgız Destanlarında Olumlu Kadın Tipleri” başlıklı birinci bölümde, destanlarda yer alan olumlu kadın tiplerini belirlemiş, bunların destanlardaki yüzdelik oranlarını gösteren grafik istatistiğe yer vermiştir. Bu da Kırgız destanlarında hangi kadın tiplerinin daha fazla temsil edildiğinin somut bir şekilde gösterilmesi bakımından kolaylaştırıcı olmuştur, bunun devamında başkahramanı erkek olan ve başkahramanı kadın olan destanlarda yer alan kadın tipleri incelenmiştir. Öncelik başkahramanı erkek olan destanlara verilmiştir. Yazar bunun nedenini, başkahramanı erkek olan destanlardaki olumlu kadın tipi sayısının başkahramanı kadın olan destanlardan daha fazla olması olarak açıklar. Buna göre başkahramanı erkek olan Kırgız destanlarında 12 olumlu kadın tipi vardır. Bunlar; alp, âşık, ideal eş, ideal anne, bahşı/şifacı, büyücü, cariyeye, kurtarıcı, masum düşman, kırk kız, yenge ve sütanne tipleridir. Başkahramanı kadın olan Kırgız destanlarında 4 olumlu kadın tipi vardır. Bunlar ise; alp, ideal anne, büyücü, cariyeye tipleridir. Tiplerin belirlenmesinin ardından yazar, metin inceleme kısmında her olumlu kadın tipi için ayrı bir başlık açmış, her tipin sergilediği eylemleri girişte verdiği eylem tablosu numarasına göre numaralandırmıştır. Ardından bütün eylemlerin destanlarda hangi bağlamlarda geçtiğini kısaca açıkladıktan sonra destanda eylemin gerçekleştiği yeri nakletmiştir. Bu da destandaki kadın tipleri ile onların eylemlerini daha net görebilmek açısından gerekli bir analizdir.

“Kırgız Destanlarında Olumsuz Kadın Tipler” başlıklı ikinci bölümde önce erkek başkahramanlı destanlarda sonra kadın başkahramanlı destanlarda yer alan olumsuz kadınlar incelenmiş ve olumsuz kadın tipleri belirlenmiştir. Başkahramanı erkek olan Kırgız destanlarında 6 olumsuz kadın tipi vardır. Bunlar; Düşman Tipi, Hain Tipi, Kötü Eş Tipi, Haris Tipi, Hilekâr Tipi, Boşboğaz Tipi’dir. Ardından başkahramanı kadın olan Kırgız destanlarındaki olumsuz kadın tipleri belirlenmiştir. Bunlar; Hain Tipi, Zalim Ebeveyn Tipi ve Boşboğaz Tipi’dir. Yazar, belirlediği tiplerin hangi eylemleri yaptığını eylem listesindeki sıralama ile verir ve destanlarda eylemlerin geçtiği ilgili yerleri nakleder.

Kırgız destanlarında olumlu ve olumsuz kadın tiplerinin incelendiği bu iki başlığa göre, destan dünyasındaki karakterler başkişiye göre belirlenmektedir. Örneğin; başkahramanı erkek olan bir destanda “hain tipi” kahramanın karısı olabilirken; başkahramanı

kadın olan destanda hain tipini başkahramanın eşi değil, çevresinden bir kadın temsil etmektedir. Ayrıca yazar, kadın başkahraman ile erkek başkahramanın destan dünyasındaki konumunu da incelemiş ve kadın başkahramanın fiziksel gücünün erkek kahramanlarla kıyaslanabilecek durumda olduğunu, ayrıca kadın kahramanın erkeklerden farklı olarak akıl gücüyle ön plana çıktığını belirtir.

“Kırgız Destanlarındaki Kadın Tipler Hakkında Tespitler ve Tahliller” başlıklı üçüncü bölümde Kırgız destanlarındaki alp kadın tipi derinlemesine tahlil edilmiştir. “Kız Saykal”, “Canıl Mırza” ve “Kız Darıyka” destanları “epizot düzeni” ve kahramanın serüveninde yer alan aşamalara göre “1. Hazırlık Bölümü, 2. Kahramanın Doğumu ve Fiziksel Özellikleri, 3. Kahramanın Sefere Çıkması, 4. Kahramanın Evlenmesi, 5. Kahramanın Ölümü” başlıklarında değerlendirilmiştir. Yazar, bunu yaparken kadın kahraman ile erkek kahramanın destan dünyasındaki benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Aynı zamanda kadın karakterlerin statüleri, varlık biçimleri, nitelikleri ve yaş gruplarını da belirlemiştir. Yapılan bu gruplama da eylem listesi ile karşılaştırmıştır. Kitabın “Sonuç” bölümünde yazar, yaptığı tespit ve değerlendirme sonuçlarını sıralamıştır. Son olarak ise “Dizin”e yer vermiştir.

Yukarıda içeriği ve yöntemi hakkında bilgi verilen çalışma, kurgusal destan dünyasında kadının ve erkeğin var olmasına dair farklılık ve benzerlikleri göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Yazarın tespit ettiği tip-eylem karşılaştırması özellikle erkek dünyasının yansıtıldığı destanlarda kadın kahramanın hangi şartlarda var olabileceğini göstermesi bakımından değerlidir. Bu çalışma sosyal bilimler alanında disiplinler arası yapılacak çalışmalara ve çok yönlü okumalara kaynaklık edebilecek bir çalışmadır.